

ilahiyat akademi

Sayı: 19, 2024, 149-164.

Issue: 19, 2024, 149-164.

Antik Dönem İskenderiye Okulunun Fikri Bileşenleri: Antik Mısır Dini ve Hermetizm

Intellectual Components of the Ancient Alexandria School: Ancient Egyptian Religion and Hermeticism

Nesim Aytepe

Dr., Milli Eğitim Bakanlığı

Dr., Ministry of National Education

Ankara, Türkiye

naytepe@gmail.com | ORCID: [0000-0001-9373-6495](https://orcid.org/0000-0001-9373-6495) | ROR ID: [025y36b60](https://ror.org/025y36b60)

Makale Bilgisi Article Information

Makale Türü Article Type

Araştırma Makalesi Research Article

Geliş Tarihi Date Received

20 Mart 2024 20 March 2024

Kabul Tarihi Date Accepted

31 Mayıs 2024 31 May 2024

Yayın Tarihi Date Published

30 Haziran 2024 30 June 2024

İntihal Plagiarism

Bu makale, Turnitin yazılımı ile taranmıştır.
İntihal tespit edilmemiştir.

This article has been scanned with Turnitin software. No plagiarism detected.

Etik Beyan Ethical Statement

Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur (Nesim Aytepe).

It is declared that scientific and ethical principles have been followed while carrying out and writing this study and that all the sources used have been properly cited (Nesim Aytepe).

CC BY-NC 4.0 lisansı ile lisanslanmıştır. Licensed under CC BY-NC 4.0 license.

Aytepe, Nesim. "Antik Dönem İskenderiye Okulunun Fikri Bileşenleri: Antik Mısır Dini ve Hermetizm." *İlahiyat Akademi* 19 (Haziran 2024), 149-164. DOI: [10.52886/ilak.1455811](https://doi.org/10.52886/ilak.1455811)

Atıf/ Cite as

Aytepe, Nesim. "Intellectual Components of the Ancient Alexandria School: Ancient Egyptian Religion and Hermeticism". *Theological Academia* 19 (June 2024), 149-164. DOI: [10.52886/ilak.1455811](https://doi.org/10.52886/ilak.1455811)

Öz¹

M.Ö. 332’de Büyük İskender tarafından fethedilen ve sonrasında Ptolemaios Hanedanı’nın yönetimi altında Mısır’ın başkenti olarak önem kazanan İskenderiye, kültür, bilim, ticaret ve eğitim açısından dikkate değer bir merkez haline gelmiştir. Bu dönemin dikkat çekici gelişmelerinden biri, bu şehirle bilinen İskenderiye Okulu’nun kurulmasıdır. İskenderiye şehrinin zengin kültürel ve bilimsel atmosferinin bir yansıması olarak ortaya çıkan İskenderiye Okulu, şehirde yaşayan neredeyse bütün kesimlerin ortak bir kültürel değeri hâline gelmiş ve farklı düşünce çevrelerine hizmet eden bir kurum olma vasfı kazanmıştır. Şehirdeki çeşitli etnik, dinî ve felsefi grupların, İskenderiye Okulu’nun gelişimine katkıda bulunduğu, ancak bu etkilerin çeşitlilik gösterdiği belirtilmektedir. Bu çalışma, Büyük İskender sonrası dikkate değer bir kültür, bilim ve eğitim merkezi haline gelen İskenderiye ve bu şehirde kurulan İskenderiye Okulu’nun fikri yapısını şekillendiren temel akımlardan olan antik Mısır dini ve Hermetizm üzerine yoğunlaşmaktadır. İskenderiye’nin çeşitli etnik, dinî ve felsefi grupların katkılarıyla bu iki akımın okulun düşünce yapısında nasıl belirleyici bir rol oynadığı ve okulun Helenistik düşünceyle olan bağının nasıl güçlendirildiği merak konusudur. İskenderiye Okulu’nun üzerinde kayda değer etkiler bırakan antik Mısır dininin, felsefe, bilim ve edebiyat alanlarında önemli bir tesire sahip olan Hermetizm’in, okulun yüzyıllar boyunca sürdürdüğü özgün karakterin temelini oluşturduğu düşünülmektedir. Bu çalışma, antik Mısır dininin ve Hermetizm’in İskenderiye Okulu’na nasıl ve hangi yollarla katkıda bulduklarını ele alarak, okulun fikri mirasının daha iyi anlaşılmasını ve antik dünya tarihindeki kültürel ve felsefi etkileşimlerin geniş bir perspektiften değerlendirilmesini sağlamayı amaçlamaktadır. Antik Mısır dininin ve Hermetik metinlerin, İskenderiye Okulu’nun politeistik yapısı ve Helenizm ile olan ilişkisi, İskenderiye’deki dinî, etnik ve kültürel çeşitliliğe uygun biçimde antik dönemde çeşitli topluluklar tarafından model olarak alınmasını sağlamıştır. İskenderiye Okulu’nu bir örnek olarak benimseyen Hıristiyan düşünürlerin, erken dönemlerde antik Mısır’ın pagan inançlarına ve Hermetik metinlere hâkim oldukları düşünülmektedir. Bu durum, erken Hıristiyanlık teolojisinin yorumlanmasında kritik öneme sahip ipuçları sağlamaktadır. Bu kapsamda, antik Mısır’ın pagan inançları ve Hermetik metinlerin, İskenderiye Okulu’nun politeist yapısı ve Helenizm ile ilişkisi yanı sıra Hıristiyanlık doktrinlerine etkileri incelenecektir. Bu, okulun bilim, felsefe ve edebiyat alanlarında merkezi bir rol oynamasının yanı sıra, inançlar ve felsefi akımlar arasındaki etkileşimleri açığa çıkarması açısından da önemlidir. Bu bağlamda araştırmamızda, antik Mısır dininin ve Hermetizm’in, İskenderiye Okulu’nun düşünsel yapısını şekillendirmekle kalmayıp, İskenderiye Hıristiyanlarını da düşünsel anlamda beslediği düşüncesine yer verilecektir. Ancak buradaki temel problem, bu etkileşimin nasıl ve hangi yollarla meydana geldiği yönündedir. Dolayısıyla çalışma, özellikle Hermetik metinlerin ve antik Mısır’ın dinî öğretilerinin, İskenderiye’de Hıristiyan düşüncesinin şekillenmesinde nasıl bir rol oynadığı, Hıristiyan doktrinlerine nasıl etki ettiği ve bu sürecin dinamiklerinin nasıl işlediği üzerinde duracaktır. Çalışma, bu etkileşimlerin nasıl ve hangi yollarla meydana geldiğine dair bir perspektif sunmayı amaçlayarak, söz konusu süreçlerin daha iyi anlaşılmasını hedeflemektedir. Bu çalışmada, betimsel ve analitik yöntemler işlevsel bir şekilde kullanılmaya çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Dinler Tarihi, Antik Dönem, İskenderiye, İskenderiye Okulu, Antik Mısır Dini, Hermetizm.

¹ Bu çalışma, Prof. Dr. Ali Osman Kurt danışmanlığında hazırlanan “İskenderiye Okulu ve Hıristiyanlık Üzerindeki Etkisi” (Ankara Sosyal Bilimler Üniversitesi, 2024) adlı doktora tezinden üretilmiştir. / This study is derived from the PhD dissertation entitled “The Alexandrian School and Its Impact on Christianity” (Social Sciences University of Ankara, 2024), prepared under the supervision of Prof. Dr. Ali Osman Kurt.

Abstract

Alexandria, which was conquered by Alexander the Great in 332 BC and then gained importance as the capital of Egypt under the rule of the Ptolemaic Dynasty, became a remarkable center in terms of culture, science, trade and education. One of the remarkable developments of this period is the establishment of the Alexandria School, which is known with this city. The Alexandria School, which emerged as a reflection of the rich cultural and scientific atmosphere of the city of Alexandria, became a common cultural value of almost all segments living in the city and gained the characteristic of being an institution serving different circles of thought. It is stated that various ethnic, religious and philosophical groups in the city contributed to the development of the Alexandria School, but these influences varied. This study focuses on Alexandria, which became a remarkable cultural, scientific and educational center after Alexander the Great, and on Ancient Egyptian Religion and Hermeticism as the main movements that shaped the intellectual structure of the Alexandria School founded in this city. It is a matter of curiosity how these two, movements, with the contributions of Alexandria's various ethnic, religious and philosophical groups, played a decisive role in the school's thought structure and how the school's connection with Hellenistic thought was strengthened. It is believed that Ancient Egyptian Religion, which had a significant impact on the Alexandria School, and Hermeticism, which had a significant influence on the fields of philosophy, science and literature, formed the basis of the unique character of the school over the centuries. This study aims to provide a better understanding of the intellectual heritage of the school and to evaluate the cultural and philosophical interactions in the history of the ancient world from a broad perspective by addressing how and in what ways Ancient Egyptian Religion and Hermeticism contributed to the Alexandrian School. The relationship between the Ancient Egyptian Religion and Hermetic texts with the polytheistic structure of the Alexandria School and Hellenism enabled it to be taken as a model by various communities in ancient times, in accordance with the religious, ethnic and cultural diversity in Alexandria. Adopting the Alexandrian School as an example, Christian thinkers are thought to have mastered the pagan beliefs of Ancient Egypt and Hermetic texts in the early periods. This provides critically important clues in the interpretation of early Christian theology. In this context, the relationship between Ancient Egypt's pagan beliefs and Hermetic texts with the polytheist structure of the Alexandrian School and Hellenism, as well as their effects on Christian doctrines, will be examined. This is important because the school plays a central role in the fields of science, philosophy and literature, as well as revealing the interactions between beliefs and philosophical movements. In this context, our research will include the idea that Ancient Egyptian Religion and Hermeticism not only shaped the intellectual structure of the Alexandria School, but also nourished the Alexandrian Christians intellectually. However, the main problem here is how and by what means this interaction occurs. Therefore, the study will especially focus on how Hermetic texts and the religious teachings of Ancient Egypt played a role in the shaping of Christian thought in Alexandria, how they influenced Christian doctrines, and how the dynamics of this process worked. The study aims to provide a perspective on how and in what ways these interactions took place and aims to provide a better understanding of these processes. In this study, descriptive and analytical methods were tried to be used in a functional way.

Keywords: History of Religions, Antiquity, Alexandria, Alexandria School, Ancient Egyptian Religion, Hermeticism.

Giriş

M.Ö. 332 tarihinde Mısır'ı ele geçiren Büyük İskender,² bu bölgede gelişmiş bir şehir inşa etme amacıyla harekete geçmiş ve böylece İskenderiye'nin imarı için girişimlere başlamıştır.³ Büyük İskender'in ölümünün ardından, Ptolemaios hanedanının⁴ yönetimi altına giren İskenderiye, Mısır'ın başkenti ilan edilerek kültür, ticaret, eğitim ve bilim gibi alanlarda önemli bir merkez olmuştur.⁵ Bu dönemin kültürel zenginliğine en büyük katkılardan biri, İskenderiye şehriyle özdeşleşen akademik kurumların tesis edilmesi olmuştur.⁶ I. Ptolemaios döneminde temelleri atılan kütüphane, müze gibi yapılar, pek çok bilim insanını şehre çekmiş ve buranın kültürel zenginliğine katkıda bulunmuştur.⁷ Bu kurumlar, bilgi ve fikirlerin yayılmasında merkezi roller üstlenmiş ve İskenderiye'yi antik dünyanın önde gelen bilim ve kültür merkezlerinden biri haline getirmiştir. Bu bağlamda bu merkezin en kapsamlı temsili İskenderiye Okulu'dur. Sözü edilen bu yapılar, birçok düşünürü göre İskenderiye Okulu'nu oluşturan temel bileşenlerdir.⁸

Birçok kurumun bir araya gelmesiyle oluşan İskenderiye Okulu'nun, kentin dinamik bilimsel ve kültürel atmosferinin bir yansıması olarak ortaya çıktığı öne sürülebilir. Bu bağlamda, İskenderiye'nin kozmopolit demografik yapısı, şehrin ve dolayısıyla okulun çok kültürlü karakterini belirginleştirirken, okulun çeşitli düşünce akımlarına hizmet eden bir kurum olarak öne çıkmasını sağlamıştır. Bu çok katmanlı yapının içerisinde, İskenderiye'deki her etnik, dinî ve felsefi grubun okula doğrudan veya dolaylı olarak etki etmiş olabileceği düşünülmektedir.⁹ Bu çalışmada, İskenderiye'nin kültürel çeşitliliğinin, okulun eklektik yapısının

² Carol G. Thomas, *Alexander the Great in His World* (Malden, Mass: Blackwell Publishing, 2007). 1-14. M.Ö. 356 yılında Makedonya Kralı 2. Philip'in oğlu olarak dünyaya gelen Büyük İskender, hocası Aristoteles tarafından eğitilerek entelektüel anlamda yetişmiş ve daha sonra orduya katılarak genç yaşta ordu komutanlığı görevini üstlenmiştir. Babasının ölümünden sonra tahta geçmiştir.

³ Thomas, *Alexander the Great in His World*, 16.

⁴ Edward Morgan Forster, *Alexandria: A History and a Guide* (North Carolina: University of North Carolina, 2018), 30. Ptolemaioslar, M.Ö. 305 yılından M.Ö. 30'a kadar Mısır'ı yöneten Makedonya kökenli helenistik hanedandır. Bu hanedan, VII. Kleopatra'nın ölümüne egemenliğini sürdürmüştür. Hanedanın kültür, bilim ve ticari faaliyetlerinin en fazla arttığı dönemler özellikle I. Ptolemaios Soter olarak bilinen I. Ptolemaios (M.Ö. 367-283) ile Philadelphus olarak bilinen II. Ptolemaios (M.Ö. 306-246) dönemleridir.

⁵ James Drummond, *Philo Judaeus the Jewish-Alexandrian Philosophy in Its Development and Completion* (London: Williams And Norgate Company, 1888), 1/3. Makrizi'ye göre İskenderiye'nin başkent olması Büyük İskender döneminde olmuştur. Takiyyüddîn Ebi'l-Abbâs Ahmed b. Ali Makrizî, *Kitâbü'l-mevâiz ve'l-ittibâr bi-zikri'l-hutati ve'l-âsâr* (Bağdat: Mektebetü'l-Musennâ, ts.), 1/145.

⁶ Karl Vorlander, *Felsefe Tarihi*, çev. Mehmet İzzet (İstanbul: İz Yayıncılık, 2017), 1/230.

⁷ Roy MacLeod, *İskenderiye Kütüphanesi: Antik Dünya'nın Öğrenim Merkezi*, çev. Elif Büke (Ankara: Dost Kitabevi, 2006), 207.

⁸ Iris Habib Masri, *The Story of the Copts: The True Story of Christianity in Egypt* (California: St. Anthony Coptic Orthodox Monastery, 1978), 11; Jean Matter, *Histoire De L'école D'alexandrie Comparée Aux Principales Écoles Contemporaines* (Paris: Libraire De L'universite De France, 1840), 3.

⁹ Fr. Tadros Y. Malaty, *The School of Alexandria Book One Before Origen* (Jersey City: St. Mark's Coptic Orthodox Church, 1994), 8.

oluşumuna nasıl katkıda bulunduğu ve bu yapı içinde antik Mısır dininin ve Hermetizm'in nasıl öne çıkan bileşenler haline geldiği ele alınacaktır. Ancak, antik Mısır dini ve Hermetizm'in İskenderiye Okulu üzerindeki etkilerinin tam olarak nasıl gerçekleştiği ve bu etkilerin okulun düşünce yapısı üzerindeki uzun vadeli etkileri konusunda mevcut literatürde belirsizlikler bulunmaktadır. Bu çalışma, söz konusu etkileşimlerin detaylarını ortaya koymayı ve İskenderiye Okulu'nun fikri mirasının daha net bir şekilde anlaşılmasını amaçlamaktadır.

İskenderiye Okulu'nun fikri bileşenleri arasında yer alan antik Mısır'ın köklü dinî inançları ve Hermetizm'in zengin felsefi öğretileri, bu kurumun entelektüel mirasını şekillendiren önemli faktörler arasında bulunmaktadır. Antik Mısır dini, Büyük İskender'in fetihlerinden çok daha eski bir tarihe dayanarak, İskenderiye'nin kültürel ve entelektüel yaşamına antik bir geleneğin mirasını taşımıştır.¹⁰ Bu kadim inanç sistemi, şehrin düşünsel ve kültürel çeşitliliğine zengin bir katman eklerken, Hermetik öğretiler de felsefe, bilim ve edebiyat gibi çeşitli alanlarda mitolojik unsurlarla harmanlanmış özgün bir perspektif sunarak, İskenderiye Okulu'nun entelektüel yapısını zenginleştirmiştir. Ancak, bu iki düşünsel akımın İskenderiye Okulu'nun gelişimine ve eklektik yapısına katkılarının boyutları ve dinamikleri üzerine yapılan çalışmalarda çeşitli belirsizlikler mevcuttur. Antik Mısır dininin, Büyük İskender'in fetihlerinden çok daha öncesine dayanan derin tarihçesi ile İskenderiye'nin kültürel ve entelektüel yaşamına taşıdığı miras, nasıl bir etkileşim içerisinde olmuştur? Bu kadim inanç sistemi, şehrin düşünsel ve kültürel çeşitliliğine nasıl bir katkı sağlamıştır? Öte yandan, Hermetik öğretilerin, felsefe, bilim ve edebiyat gibi çeşitli alanlarda sunmuş olduğu mitolojik unsurlarla harmanlanmış özgün perspektiflerin İskenderiye Okulu'nun entelektüel yapısına etkileri nelerdir? Bu çalışma, bu iki önemli düşünce akımının İskenderiye Okulu üzerindeki etkileşimlerini ve bu etkileşimlerin İskenderiye Okulu'nun antik dünyanın önde gelen bilgi ve kültür merkezlerinden biri olarak şekillenmesine nasıl katkıda bulunduğunu inceleyerek bu soruları daha detaylı bir şekilde araştırmayı amaçlamaktadır.

Araştırmamız, antik Mısır'ın dinî inançları ve Hermetik öğretilerin İskenderiye Okulu üzerindeki etkilerinin yanı sıra, bu etkileşimlerin İskenderiye'deki Hıristiyan düşüncesi üzerindeki yansımalarını da kapsamlı bir şekilde incelemeyi hedeflemektedir. Araştırmanın özellikle odaklanacağı noktalar arasında, Hermetik metinlerin ve antik Mısır'ın dinî öğretilerinin, erken dönem Hıristiyan doktrinlerine ve düşünsel yapısına sağladığı katkıların boyutları da bulunmaktadır. Bu kapsamda, antik Mısır inancındaki İsis, Osiris, Horus üçlüsünün Hıristiyanlıktaki Teslis doktrinine ve Hermetizm'in Baba Tanrı figürünün Hıristiyanlıkta nasıl anlaşıldığına ve yorumlandığına özel bir ilgi gösterilecektir. Araştırmada ele alınacak temel problem, bu kültürel ve dinî

¹⁰ De Lacy O'Leary, *How Greek Science Passed to the Arabs* (London: Assyrian International News Agency, 1949), 16.

etkileşimlerin antik dönemde nasıl ve hangi mekanizmalar aracılığıyla gerçekleştiğidir. Bunun yanında, araştırma İskenderiye Okulu'nun fikri mirasını şekillendiren bu iki düşünce akımının, Hıristiyan teolojisi ile kurduğu diyalogun derinliklerine inmeyi öngörmektedir. Dolayısıyla, çalışmanın temel öngörülerinden birisi, antik Mısır'ın dini ve Hermetik öğretilerin okulun düşünsel yapısına nasıl katkıda bulunduğunu açıkça ortaya koymak ve bu kültürel akımların Hıristiyanlıkla olan etkileşiminin boyutlarını aydınlatmaktır.

Çalışmada "antik" ifadesine bilinçli olarak yer verildiğini belirtmek gerekir. Farklı dinî ve felsefi grupların İskenderiye'de kendi eğitim kurumlarını kurmaları ve bunları genel bir isimle, "İskenderiye Okulu" olarak adlandırmaları zaman içinde bazı karışıklıklara yol açmıştır. Bu da "İskenderiye Okulu" teriminin birden fazla okulu kapsayabileceği anlamına gelmekte, bu okulların isimleri ve faaliyetleri arasında belirsizliğe yol açmaktadır. Bu çalışmada, erken dönem İskenderiye Okulu ile daha sonraki dönemlerde ortaya çıkan eğitim kurumları arasındaki bu karışıklığı gidermek amacıyla, erken dönem okulunu "antik" ön ekiyle ayırmayı tercih ettik. Burada antik İskenderiye Okulu, Büyük İskender'in kente adını verdiği ilk dönem ve sonraki dönemler olarak tanımlanmaktadır. Bu ayrımla, farklı dönemlerdeki okullar arasındaki karışıklığı önlemeye çalıştık.

1. Antik Mısır Dini

İskenderiye'de antik dönemde varlık gösteren müze ve Serapeum gibi tapınakların, Mısırlı rahipler tarafından idare edilmesi, Antik Mısır dininin bu bölgede ne derecede mühim bir etkisi olduğunu vurgulamaktadır.¹¹ Bu tür kurumların yönetimindeki Mısırlı rahiplerin varlığı, Antik Mısır'ın dinî uygulamalarının ve inanç sistemlerinin İskenderiye şehrinin kültürel ve fikri hayatına derinlemesine nasıl nüfuz ettiğini gösterir. Bu durum, İskenderiye Okulu'nun fikri temelleri üzerinde Antik Mısır dininin ve onunla ilişkili ritüel ve öğretilerin önemli bir etkiye sahip olduğunu işaret eder.

Büyük İskender'in Yunan tanrılarını topluma tanıtırken, şehirdeki Mısır yerli dinine karışmaması, halefleri Ptolemaioslar tarafından da devam ettirilen bir yaklaşım olmuştur.¹² Böylece antik Mısır dini, Büyük İskender'in uyguladığı hoşgörü ortamının da etkisiyle yayılmış ve Helenizm ile birlikte İskenderiye'nin sınırlarını aşmıştır. Antik Mısır dinî inancını bilmek, Mısır'ın bir parçası olan İskenderiye şehrinin kültürel yapısı hakkında önemli veriler sağlayacaktır. Çünkü antik Mısır dinine ait unsurlar, daha sonraki dönemde neredeyse İskenderiye'deki bütün okulları etkilemiştir.

¹¹ Margaret Elizabeth Fogarty, *Egyptian Christianity: An Historical Examination of the Belief Systems Prevalent in Alexandria C.100 B.c.e. - 400 C.e. and Their Role in the Shaping of Early Christianity* (Stellenbosch: University of Stellenbosch, 2004), 146.

¹² Fogarty, *Egyptian Christianity*, 7.

Antik Mısır dini, sadece yönetim erkini değil İskenderiye'de yaşayan başta Yunanlılar ve Yahudiler olmak üzere şehirdeki tüm kesimleri etkilemiştir.¹³ Antik Mısır dini, kabaca iki temel unsurdan müteşekkildir. Bunlar Mısır paganizmi ve Hermetizm'dir. Kökeni kadim ilkel dinlere dayanan inançların genel ismi olarak kullanılan Paganizm,¹⁴ çok tanrıcılığa dayanan bir inanış olarak, Mısırlıların tanrı tasavvurlarını belirlemiş ve hayatlarını şekillendiren bir konum elde etmiştir. Hermetizm ise Hermes öğretisine ve bu öğretinin ezoterik tarzda ortaya çıkan bilgi motiflerine dayanmıştır. Hermetik öğretiler her ne kadar dünyadaki farklı kültürel havzaları etkilemiş de bunun en yoğun ve otantik hâline Mısır ve İskenderiye'de rastlandığını ifade etmek mümkündür. Bu aşamada öncelikle Mısır paganizmi hakkında bilgi verilecektir.

1.1. Mısır Paganizmi

Mısır paganizmi, antik çağda Mısır yaşamının temelini oluşturan ve çeşitli yerel inanışlarla ilişkilendirilen karmaşık bir dinî sistemdir. Mısır'da eyalet sisteminin bulunması ve her bir eyalette farklı dinî anlayışların etkili olması, bu karmaşıklığı daha da arttırmış ve antik Mısır'ın temel inanç yapısının tam olarak ne olduğu konusunda belirsizlikler oluşturmuştur.¹⁵ Fakat bunlara rağmen paganizm, antik Mısır'ın genel inanç sisteminin en baskın özelliği olarak öne çıkmıştır. Mısır halkı, bu çeşitliliğin içinde pagan inanışlarını kadim bir gelenek olarak sürdürmüştür.¹⁶ Nil nehri, Mısır paganizmin en kutsal sembollerinden birini oluştururken, tapınaklar, piramitler ve geniş mezar kültü de paganizmin yaygın tezahürleri olmuştur.¹⁷

Antik Mısır toplumu çok tanrıci bir yaşam tarzını benimsemiş; tapınakları, sadece kral ve rahiplerin girebildiği, tanrının kutsal mekânları olarak görmüştür.¹⁸ Firavunlar, yalnızca siyasi liderler değil, aynı zamanda önemli dinî figürlerdir. Bu nedenle Büyük İskender, Mısır'a vardığında rahipler tarafından 'Ammon'un oğlu' şeklinde, geleneksel firavun selamıyla karşılanmıştır.¹⁹ Hükümdarlara tapınma

¹³ Fogarty, *Egyptian Christianity*, 7.

¹⁴ Paganizm terimi, Latince kökenli olup, ilk olarak M.S. 1. yüzyılda "paganus" olarak iki farklı anlamda kullanılmıştır: Birincisi, "kırsal" anlamında köy veya taşra bölgesi sakinini tanımlamak için, ikincisi ise "askeri"nin karşıtı olarak "sivil" manasındadır. Terimin resmi alandaki ilk kullanımı ise Roma İmparatoru Flavius Valentinianus'un fermanında kullanılmıştır. William Turner, *History of Philosophy* (Boston: The Athenarum Press-Ginn Company, 1903), 10.

¹⁵ Turner, *History of Philosophy*, 10.

¹⁶ Mezopotomya ve Mısır, insanlığın ilk zamanlarından beri bilinen pagan merkezleridir. Erhan Altunay, *Mezopotamya ve Mısır Paganizmi* (İstanbul: Destek Yayınları, 2019), 14.

¹⁷ Fogarty, *Egyptian Christianity*, 22.

¹⁸ Lilly Kahil, "Cults in Hellenistic Alexandria", *Alexandria and Alexandrianism* (California: Getty Publications, 1996), 79.

¹⁹ Everett Ferguson, *Backgrounds of Early Christianity* (Michigan: William B. Eerdmans Publishing Company, 1993), 190.

kültünün Ptolemaios döneminde icra edilmesi de hanedanın, antik Mısır'ın dinî geleneğinden etkilendiğinin bir göstergesi olmuştur.²⁰

Ptolemaios hanedanı, Helenistik idealleri benimsemesine rağmen, İskenderiye'de Mısır'ın zihniyet yapısını yansıtan bir yönetim kurmuştur. Bu etki, Roma döneminde de kısmen sürmüş ve bundan dolayı Romalı görünen birçok gelenek ve uygulamanın altında Mısır'ın dinî temellerinin yattığı ifade edilmiştir.²¹ İskenderiye'de I. Ptolemaios dönemine gelindiğinde Helenistik unsurlar ön plana çıkmış olmasına rağmen, Mısır paganizmi canlılığını devam ettirmiştir. Hanrahan'a göre hiçbir pagan tanrı, Helenistik ve Roma kültürleri üzerinde Mısır paganizmi kadar büyük ve uzun süreli bir etki göstermemiştir.²²

Mısır paganizmin uzun süreli bir etki oluşturmasında, Osiris-İsis ve Horus üçlü tanrıcılığının rolü olmuştur. Bu üç tanrıdan İsis, Osiris'in kız kardeşi, karısı ve Horus'un annesidir. İsis, Mısır kültürünün ülke sınırları dışında yayılmasında etkili olmuştur. Yunanlılar İsis'i, Demeter (sonraki ismiyle Afrodit) ile özdeşleştirmişlerdir. Dolayısıyla İsis, Helenistik dünyanın kültür ve gizemlerinin atfedildiği ana tanrıçaların en önemlisidir.²³ İsis inancının İskenderiye'nin Mısırlaşma sürecinde özellikle kültürel boyutta pek çok dönüşümü beraberinde getirdiği bilinmektedir. Bu değişimler, İskenderiye'de sadece Yunanlıların ve Mısırlıların değil, Yahudiler de dâhil olmak üzere şehirdeki tüm yabancıların etkilendiği bir entegrasyon sürecine yol açmıştır.²⁴

İsis figürü, M.Ö. 1. yüzyılda Yunanistan'ı, kısa bir süre sonra da Roma'yı etkilemiştir. Bu inanç, siyasi nedenlerle ciddi engellerle karşılaşmış olsa da Hıristiyanlık üzerinde paganist bir etki bırakmıştır. Hıristiyanlıkta Meryem'in aşırı yüceltilmesinin bu etkinin sonucu olduğu düşünülmektedir.²⁵ Nitekim Arthur Brome Weigall, İsis'in Horus'u kucakladığı resimlerin, Hıristiyan sanatında Bakire Meryem ve İsa'nın betimlemelerine ilham verdiğini iddia etmiştir. İsis'in anne-çocuk tasviri, erken Hıristiyan sanatında görülen Meryem ve İsa imajlarıyla benzerlikler taşımış ve bu benzerlik, erken Hıristiyanlık döneminin Mısır kültürel etkileşimlerinden bir örnek olarak kabul edilmiştir.²⁶

²⁰ Ferguson, *Backgrounds of Early Christianity*, 190.

²¹ John Onians, "From the Double Crown to the Double Pediment", *Alexandria and Alexandrianism* (California: Getty Publications, 1996), 138.

²² Matthew Hanrahan, "Paganism and Christianity at Alexandria", *University Review* 2/9 (Bahar 1962), 38-66.

²³ Ferguson, *Backgrounds of Early Christianity*, 252.

²⁴ Peter Marshall Fraser, *Ptolemaic Alexandria*, (Oxford: Clarendon Press, 2001), 82-83. Peter, İskenderiye toplumunun kademeli olarak Mısır etkisi bağlamında değişim geçirdiğini söylüyor. Ona göre karışık evlilikler, cenaze uygulamalarındaki değişimler ve çift dil gibi hususlar özellikle Helenistik Yahudileri etkilemiştir.

²⁵ Willem Hendrik Oliver, *Influence of the Catechetical School of Alexandria on the Growth and Development of Christianity in Africa* (Pretoria: University of South Africa, Doktora Tezi, 2018), 73.

²⁶ Arthur E. P. Brome Weigall, *Pavlos Hristiyanlığına Dair Bilimsel Bir Eleştiri: Hristiyanlığımızdaki Putperestlik* (İstanbul: Ozan Yayıncılık, 2002), 61.

1945'te keşfedilen Nag Hammadi yazmaları, eski Mısır teolojisinin Hıristiyanlık üzerindeki etkisinin, bilinenden daha fazla olabileceğine işaret etmektedir. Bu yazmalar, İskenderiye'deki Hıristiyan düşünürlerin, Mısır'ın dinî düşüncelerinden etkilendiğini göstermiştir.²⁷ Nitekim Mısır'ın Hıristiyanlaşmasının ardından, Mısır Kıpti Hıristiyanlığının gelişiminde antik Mısır dininin unsurlarını görmek mümkündür. Kıpti dili,²⁸ antik Mısır dilinin bir devamı olarak, Mısır'daki Kıpti Hıristiyan topluluğunun dinî uygulamalarını ve metinlerini şekillendiren temel bir öge haline gelmiştir.²⁹ Özellikle, Osiris-İsis ve Horus üçlüsünün, Hıristiyanlıktaki Baba-Oğul ve Kutsal Ruh kavramlarına dönüşerek bir etkileşim içine girdiği düşünülmektedir.³⁰ Weigall'a göre bu üçlü inanç İznik ve İstanbul konsillerinde şekillenen Teslis doktrinine temel teşkil etmiştir.³¹ Ona göre Hıristiyanlık ortaya çıktığında Hıristiyanlığın o dönemde yaygın olan Osiris-İsis inancının etkisine girdiğine dair zaten yaygın bir kanaat vardı.³²

İskenderiye'deki Hıristiyan düşünürlerin, antik Mısır'ın dinî düşüncesinden ne kadar etkilendikleri ve bu etkinin Hıristiyanlık doktrinlerine nasıl yansıdığı üzerine yapılan tartışmalar, İskenderiye Okulu'nun kapsamının boyutlarını gözler önüne sermektedir. Antik Mısır dinî inancı olan paganizm, İskenderiye Okulu'nun politeist yapısını ve Helenizm ile olan ilişkisini etkilemiş, bu da okulun Hıristiyan düşünce ve tartışmalar üzerinde merkezî bir rol oynamasına zemin hazırlamıştır. Pagan inançların sonraki okul ve inançlar üzerindeki inkâr edilemeyen etkisi, Hıristiyan teolojisinin muhtemel kaynaklarıyla ilgili tartışmalarda açıklayıcı olacaktır.

1.2. Hermetizm

Hermetizm, Antik Mısır ve Yunan düşüncelerinin sentezinden doğan, Hermes Trismegistus'a atfedilen ezoterik bilgelik ve öğretiler bütünü olarak

²⁷ akt. Fogarty, *Egyptian Christianity*, 142. Nag Hammadi Kodekslerinde Hıristiyanlığın ilk yüzyıllarında Gnostisizmin nasıl bir form aldığı ve bu düşüncelerin erken Hıristiyan toplulukları üzerinde nasıl bir etki yarattığını anlamak açısından bk. James McConkey Robinson (ed.), *The Nag Hammadi Library in English* (New York: Harper San Francisco, 1990), 102.

²⁸ Kıpti alfabesinin ilk 25 harfi doğrudan Grek alfabesinden, son 7 harfi ise Mısır'ın Demotik yazısından türetilmiştir. Antik Mısır'da ismi geçen tanrı isimleri, mitolojik hikayeler ve dinî ritüeller, Kıpti Hıristiyan metinlerinde, Hıristiyan teolojisine uygun şekilde yeniden yorumlanmıştır. Daha geniş bilgi için bk. Coptic Orthodox Church Network (COCN), "Coptic Language" (Erişim 28 Ekim 2023). Ayrıca bk. Ali Gür, "İslamofobi'nin Teo-Politik Kökenleri ve Güncel Yansımaları", *İlahiyat Akademi* 18 (Aralık 2023), 1-30.

²⁹ Forster, *Alexandria: A History and a Guide*, 62.

³⁰ Nesim Doru, *Doğudan Batı'ya Köprü Süryaniler: Felsefe ve Çeviri Geleneği* (Ankara: Mattek Yayınları, 2007), 30.

³¹ Weigall, *Pavlos Hristiyanlığına Dair Bilimsel Bir Eleştiri*, 110.

³² Weigall, *Pavlos Hristiyanlığına Dair Bilimsel Bir Eleştiri*, 57.

tanımlanmıştır.³³ Bu öğretiler, her ne kadar belli bir okul veya mezhep çerçevesine sığdırılamasa da esas itibariyle dinî ve felsefi bir akım olarak öne çıkmıştır.³⁴ Bu anlamda yapılan çalışmalar, bu terimin genellikle felsefi ve teknik (pratik) Hermetizm olarak iki kategori altında incelenebileceğini göstermektedir.³⁵ Felsefi Hermetizm, dinî-felsefi metinleri içerirken, Pratik Hermetizm daha çok sihir, astroloji ve simya gibi uygulamalı içeriklerle ilgilenmiştir.³⁶ Antik çağ boyunca Hermetizm, sihir, astroloji, simya, felsefe ve teoloji gibi geniş bir literatür ile ilişkilendirilmiş ve bu disiplinlerdeki çalışmalar Hermetik geleneğin bir parçası olarak kabul edilmiştir.³⁷

Hermetizm'in felsefi ve teknik boyutlarını kapsayan geniş literatür yelpazesinin merkezindeki Hermes figürünün, tarihsel bir kişilik mi yoksa mitolojik bir varlık mı olduğu konusunda birtakım tartışmalar bulunmaktadır. Roelof Van Den Broek'a göre Hermes, tarihsel bir kişilik olmaktan çok, mitolojik bir kahraman olarak, 'hiç yaşamamış ama hala yaşayan' bir figür olup pek çok kişiye ilham veren bir simge haline gelmiştir.³⁸ Hermes'in mitolojik boyutu, hem antik dönemde hem de sonraki çağlarda birçok felsefi ve dinî hareketi etkilemiştir.³⁹ İskenderiye'deki Yunanlılar, Hermes ile Mısırlıların bilgelik tanrısı Thoth'u⁴⁰ özdeşleştirerek, kendi inanç sistemleri ile Mısır'ın dinî pratikleri arasında bir köprü kurmuşlardır.⁴¹

³³ Roelof Van den Broek, "Wasn't Hermes a Prophet of Christianity Who Lived Long Before Christ?", *Hermes Explains: Thirty Questions about Western Esotericism*, ed. Marco Pasi vd. (Amsterdam: Amsterdam University Press, 2019), 58.

³⁴ G. W. Macrae, "Hermetic Literature", *New Catholic Encyclopedia* (Washington: Thomson Gale, 2003), 6/799.

³⁵ Mircea Eliade Hermetizm'i ikiye ayırır: "*Halk Hermesçiliği*" astroloji, büyü, simya ve gizemli ilimleri kapsarken; "*Seçkinlerin Hermesçiliği*" ise edebi nitelikteki metinleri ve Yunanca yazılmış "Zümrüt Tabletleri"ni ifade eder. Mircea Eliade, *Dinsel İnançlar ve Düşünceler Tarihi 2 Gotama Budha'dan Hıristiyanlığın Doğuşuna*, çev. Ali Berktaş (İstanbul: Kabcacı Yayinevi, 2003), 336. Ayrıca "*Halk Hermesçiliği*", daha eski metinlere dayanırken, felsefi ve edebi özelliklere sahip "*Seçkinlerin Hermesçiliği*", daha çok M.S. ikinci veya üçüncü yüzyılda ön plana çıkmıştır. Macrae, "Hermetic Literature", *The Encyclopedia of Religion*, 6/799.

³⁶ Broek, "Wasn't Hermes a Prophet of Christianity Who Lived Long Before Christ?", 55.

³⁷ Macrae, "Hermetic Literature", 6/799.

³⁸ Broek, "Wasn't Hermes a Prophet of Christianity Who Lived Long Before Christ?", 54.

³⁹ Hermes Trismegistus, *Corpus Hermeticum-Hermetik Öğreti*, çev. Hürrem Gür Türer (İstanbul: Mavi Kalem Yayinevi, 2018), 11. Bu etkinin Avrupa ve Rönesans dönemine kadar devam ettiği ifade edilmiştir. Ayrıca bk. "Ancient Texts (AT), The Corpus Hermetica or The Writings Attributed to Hermes Trismegistus" (Erişim 12 Temmuz 2023).

⁴⁰ Thoth, Mısır mitolojisinde tanrıların kâtipliğini yapan, tüm bilimlerin koruyucusu ve hiyeroglif yazının mucidi olarak bilinen bir tanrıdır. Mircea Eliade, *Dinsel İnançlar ve Düşünceler Tarihi 3 Muhammed'den Reform Çağına*, çev. Ali Berktaş (İstanbul: Kabcacı Yayinevi, 2003), 334.

⁴¹ Kahil, "Cults in Hellenistic Alexandria", 294; Florian Ebeling, *Hermes Trismegistos'un Gizemi*, çev. Mehmet Ali Erbak (İstanbul: Omega Yayınları, 2009), 8; Broek, "Wasn't Hermes a Prophet of Christianity Who Lived Long Before Christ?", 56.

Erken dönem Hıristiyan Kilise Babaları ve Neo-Platoncu düşünürler, eserlerinde, Hermetizm'in Mısır köklerine sıkça atıfta bulunmuşlardır.⁴² Mircea Eliade ise Ptolemaioslar döneminde Mısır'daki papirüs metinlerine dayanarak Hermetik içeriklerin varlığına değinmiş ve bu içeriklerin o dönemin Mısır'ı ile ilgili olduğunu belirtmiştir.⁴³ Yunanca yazıldığı tahmin edilen⁴⁴ ve Mısır'da ortaya çıkan bu akımın özellikle Helenistik ortamın da etkisiyle İskenderiye'de gelişim gösterdiği söylenebilir.⁴⁵ Nitekim Eliade, Hermetik metinlerin İskenderiye'de öğretildiğini, Yunan-Mısır simya ilminin Hermes'le ilişkili olduğunu söylemiş, bunun İskenderiye Okulu'nda sistemli bir şekilde verildiğini ifade etmiştir.⁴⁶ Kurt Rudolph da Hermes Trismegistos'un Mısır kökenli olduğunu ve onun Greko-Roma senkretizminin bir ürünü olarak Roma İmparatorluğu döneminde önem kazandığını belirtmiştir. Ona göre Hermes Trismegistos'un arkasında, Mısır Bilgelik Tanrısı olan Thoth bulunmaktadır. Bu, Hermes Trismegistos figürünün Mısır mitolojisinden ve Thoth'tan esinlenmiş olabileceğine işaret etmektedir.⁴⁷

Nag Hammadi'de Hermes Trismegistos ile ilgili bir diyalogu içeren alıntılar, Hermes'i "baba" ve "ilahi ruh" gibi adlandırmalarla kozmik bir varlık olarak tasvir etmektedir. Bu tasvirler, Hermes'in Gnostik unsurlarla olan ilişkisini doğrudan yansıtmaktadır. İlk dönem İskenderiye Hıristiyanlığının başlangıcında, Gnostik unsurların baskın olduğu bir Hıristiyanlık formunun varlığıyla ilgili tartışmalar düşünüldüğünde, bu tür metinler, Hermes'in ve Gnostizmin o dönem Hıristiyanlığı üzerindeki etkisini ve etkileşimlerini anlamada kilit rol oynamaktadır.⁴⁸

Nitekim Broek, *Wasn't Hermes a Prophet of Christianity who Lived Long Before Christ?* isimli eserinde, Hıristiyanlığın ilk ortaya çıktığı dönemlerde Hıristiyan Kilise Babalarının, inançlarına makul bir gerekçe bulmada Hermes literatürünü

⁴² Hippolu Augustine, İskenderiyeli Cyril, İskenderiyeli Clement gibi erken dönem Hıristiyan Kilise Babaları yanında Porphyry ve Plotinus gibi Neo Platoncu düşünürler örnek olarak verilebilir. Fogarty, *Egyptian Christianity*, 11.

⁴³ Eliade, *Dinsel İnançlar ve Düşünceler Tarihi* 3, 334.

⁴⁴ Macrae, "Hermetic Literature", 6/799.

⁴⁵ Ali Avcu, *Karmatiler'in Doğuşu ve Gelişim Süreci* (Ankara: Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2009), 91.

⁴⁶ Eliade, *Dinsel İnançlar ve Düşünceler Tarihi* 3, 34.

⁴⁷ Kurt Rudolph, *Gnosis: The Nature and History of Gnosticism*, çev. Robert McLachlan Wilson, (San Francisco: Harper San Francisco, 1987), 26.

⁴⁸ *Hermes, anlaşılamayan Zihin'dir, çünkü kendini gizler. Babam, senin gülümsemeni gördüğüm için sevinçliyim. Ve tüm eoren de bu sevinçte bize katılıyor. Bu yüzden, senin hayatından yoksun bırakılacak hiçbir canlı bulunmamaktadır. Sen, her yerdeki insanların yöneticisisin. Senin öngörülerin korur bizi. Seni 'baba', 'sonsuzlukların sonsuzluğu', 'büyük ilahi ruh' olarak adlandırıyorum. Ve bir ruh olarak, herkese bereket olarak yağmur yağdırıyorsun. Babam Hermes, bana ne söyleyeceksin? Bu kutsal metni okuyacak olan kişi adına, gök ve yer, ateş ve su, maddeyi yöneten yedi güç, içlerinde bulunan yaratıcı ruh, henüz doğmamış olan Tanrı, kendiliğinden var olan ve var olmuş olan kişi adına ant içerim ki, Hermes'in sözlerini koruyacağım. Antı yerine getirenler, Tanrı'nın barışını bulacak ve adını andığımız herkesle barış içinde olacaklar. Ancak antı bozanlara Tanrı'nın öfkesi inecek. İşte bu, şu an var olan ve mükemmel olan, oğlum."* Robinson, *The Nag Hammadi Library in English*, 184.

kullandıklarını ifade etmiştir. Ona göre Hıristiyanlar, apolojik dönemlerde görüşlerini meşrulaştırmak için kullanışlı olabilecek eski yazılardan yararlanma yoluna gitmişlerdir. Hıristiyan apoloğlar bununla, Hıristiyanlığın türedi bir din olmadığını ve köklerinin geçmişe kadar dayandığını göstermek istemişlerdir. Broek, bu dönemlerde yaygın olan ‘Yeni olan doğru değildir ve doğru olan yeni değildir.’ kanaatinin etkisiyle Hıristiyanların, paganistlerin önemli isimlerine atıfta bulunma geleneğini sürdürdüklerini söylemiştir. Bundan dolayı bazı Hıristiyan yazarlar, Yunan mitolojisine göre gaipten haber verdiklerine inanılan Hermes metinlerine başvurmuşlardır.⁴⁹

Hıristiyan yazarların, Hermetik yazılara atıfta bulunmasında, buradaki içeriklerde kendilerine yakın bir Tanrı tasavvurunun olduğu düşüncesine sahip olmaları da etkili olmuştur. Zira bazı çok tanrılı ve güçlü panteist pasajlara rağmen, Hermetik yazılar, her şeyin babası ve yaratıcısı olan, her şeyiyle iyi olan ‘aşkın Tanrı’ doktrinini işlemişlerdir.⁵⁰ Hermetizm, Tanrı, kozmos ve insan arasındaki ilişkinin ne olduğu konusu üzerinde yoğunlaşırken aynı zamanda en üstün Tanrı’nın her şeyi içeren ve her şeyi yaratan tek varlık olduğu fikrine dayanmaktadır.⁵¹ Baba olarak ifade edilen Tanrı, bir olması ve özel bir isme ihtiyaç duymamasından dolayı ‘isimsiz’dir.⁵² Hermes bu bağlamda ‘Rab’ ve ‘Baba’ olarak adlandırılmıştır.⁵³ Eliade’ye göre de Hermetik yazılarda hem ‘bir’ hem de ‘bütün’ olan bir yaratıcı Tanrı anlayışı bulunur, bu Tanrı ‘Baba’ olarak tanımlanmıştır.⁵⁴ İnsan, Tanrı’nın ve evren’in ardından üçlü grubun üçüncü sırasındadır. Dolayısıyla kozmolojik hiyerarşi içinde ikinci sırada ‘dünya’, sonrasında da ‘insan’ gelir.⁵⁵ Nihayetinde Hermetik metinler, biri yüce Tanrı (Baba) ile birleşme deneyimine, diğeri ise evrenle birlikte düşme deneyimine götüren bir süreçten söz etmektedir. ⁵⁶ Bu durum, Hermetizm’le Hıristiyan teolojisi arasındaki ilişkiyi göstermesi açısından önem arz etmektedir. Broek’a göre Hermetizm ve Hıristiyan fikirlerin bir uyum içinde olması her ikisinin de Yunan felsefesinden etkilendiği anlamına gelmektedir. Özellikle ilahi ilkenin aşkınlığı bağlamında dile getirilen ifadeler, Platoncu izler taşımaktadır.⁵⁷ Hermetizm, Yunan düşüncesi ile Doğu dinlerinin,

⁴⁹ Broek, “Wasn’t Hermes a Prophet of Christianity Who Lived Long Before Christ?”, 55.

⁵⁰ Macrae, “Hermetic Literature”, 6/799.

⁵¹ Broek, “Wasn’t Hermes a Prophet of Christianity Who Lived Long Before Christ?”, 58.

⁵² Broek, “Wasn’t Hermes a Prophet of Christianity Who Lived Long Before Christ?”, 58.

⁵³ AT, “The Corpus Hermetica or The Writings Attributed to Hermes Trismegistus”.

⁵⁴ Eliade, *Dinsel İnançlar ve Düşünceler Tarihi* 2, 338.

⁵⁵ AT, “The Corpus Hermetica or the Writings Attributed to Hermes Trismegistus”; Eliade, *Dinsel İnançlar ve Düşünceler Tarihi* 2, 338.

⁵⁶ Broek, “Wasn’t Hermes a Prophet of Christianity Who Lived Long Before Christ?”, 60.

⁵⁷ Broek, “Wasn’t Hermes a Prophet of Christianity who Lived Long Before Christ?”, 55. Broek’e göre Hıristiyan Kilise Babaları, Hermetik düşünce dünyasını dinleri için tehlike olarak görmüşlerdir. Hıristiyanlığın, Tanrı ile insan arasında bölünme öngören çizgisi, Hermetizm’de kişinin kötülükten arınıp iyi güçlerle dolduğunda her yerde bulunabilmekle sonuçlanan yeniden doğuş deneyimine uymamaktadır. Bundan dolayı Augustinus, Hermes Trismegistus’ı Hıristiyanların azılı düşmanı olarak kabul etmiştir. Broek, “Wasn’t Hermes a Prophet of Christianity Who Lived Long Before Christ?”, 58.

Yahudilik de dahil olmak üzere, birleşmesini kolaylaştıran felsefi bir akım olmuştur.⁵⁸ Eliade'ye göre Stoacılar gibi bazı felsefi okullar, Hermes'i logosla özdeşleştirmişlerdir.⁵⁹

Sonuç

Büyük İskender tarafından fethedilen ve ardından Ptolemaios Hanedanı altında Mısır'ın başkenti olarak önem kazanan İskenderiye'nin, kültürel, bilimsel, ticari ve eğitimsel yönlerden önemli bir merkez haline geldiği gözlemlenmiştir. İskenderiye Okulu'nun kuruluşu, dönemin zengin kültürel ve bilimsel atmosferinin bir yansıması olarak, şehrin çeşitli etnik, dinî ve felsefi grupları tarafından desteklenmiş ve şehrin tüm kesimleri için ortak bir kültürel değer kazanmıştır. Bu çalışma, İskenderiye Okulu'nun farklı düşünce çevrelerine hizmet eden bir kurum olarak konumlanmasında, Mısır dini ve Hermetizm gibi belirli düşünce akımlarının kritik bir rol oynadığını ortaya koymaya çalışmıştır. İskenderiye Okulu'nun düşünsel mirası, antik Mısır dini ve Hermetizm gibi unsurların etkileşimiyle şekillendiği söylenebilir. Bu etkileşim, okulun eklektik yapısının antik dünyanın felsefi ve bilimsel düşüncesindeki önemli rolünü vurgulamaktadır. İlgili akımların okul üzerindeki etkilerinin incelenmesi, sadece İskenderiye Okulu'nun fikri mirasının anlaşılmasına katkı sağlamakla kalmamakta, aynı zamanda dönemin kültürel ve felsefi etkileşimlerine geniş bir perspektiften bakılmasını da sağlamaktadır.

Araştırmamız, İskenderiye Okulu'nun farklı kültürel ve felsefi geleneklerin bir araya geldiği bir kesişim noktası olarak işlev gördüğünü ve bu çeşitliliğin kendi düşünsel yapısına nasıl entegre edildiğini göstermektedir. Bu bağlamda, İskenderiye Okulu'nun düşünsel yapısında etki eden antik Mısır dini, İskenderiye Okulu'nun üzerinde derin ve kalıcı etkiler bırakmış kadim bir geleneği temsil ederken, Hermetizm, felsefe, bilim ve edebiyat alanlarında önemli bir etkiye sahip olmuş ve İskenderiye Okulu'nun düşünce yapısında mitolojik boyutlarıyla öne çıkmıştır. Bu iki akım, İskenderiye Okulu'nun yüzyıllar boyunca sürdürdüğü özgün karakterin temelini oluşturmuş ve okulun Helenistik düşünceyle olan bağınu güçlendirmiştir.

İskenderiye şehrinin dinî, etnik ve kültürel çeşitliliği, antik dönemde İskenderiye Okulu'nun birçok kesim tarafından örnek alınmasına önyak olmuştur. Antik Mısır dininin ve Hermetizm'in oluşturduğu düşünsel atmosfer, bu modelin geniş bir alana yayılmasını sağlamıştır. Zengin ve çeşitli düşünsel ortam, İskenderiye'nin bilim ve eğitim alanında bir merkez haline gelmesine zemin

⁵⁸ Macrae, "Hermetic Literature", 6/799.

⁵⁹ Eliade, *Dinsel İnançlar ve Düşünceler Tarihi 2*, 338. Eliade, muhtemelen Hermes'in stoacılıkla ilgili bazı yönlerinin olabileceğine vurgu yapmıştır. Stoacılar da logos'un Hermes ile özdeşleştirilmesiyle ilgili ayrıca bk. Şinasi Gündüz, *Din ve İnanç Sözlüğü* (Ankara: Vadi Yayınları, 1998), 237.

hazırlamıştır. Bu durum, kadim dönemde kültürel gelişim ve okullaşmanın seyrini ortaya koyması açısından önemli olduğu kadar, İskenderiye Okulu'nun etki alanındaki inançlarla, özellikle Hıristiyanlıkla olan etkileşimlerde antik Mısır ve Hermetik düşüncenin kritik bir rol oynadığını da göstermektedir. Antik Mısır'ın pagan inancı, İskenderiye Okulu'nun politeist yapısını ve Helenizm ile ilişkisini etkilemiş, bu da okulun Hıristiyan düşünce ve tartışmalar üzerinde merkezi bir rol oynamasına zemin hazırlamıştır. Hermetik metinlerin, yüce Tanrı (Baba) ile birleşme deneyimini vurgulaması, Hermetizm ile Hıristiyan teolojisi arasındaki ilişkiyi açığa çıkarması ve erken dönem Hıristiyan düşünürlerin Hermetik yazılara atıfta bulunması gibi hususlar, Hermes kültürünün etki alanını göstermesi açısından da kayda değerdir.

Kaynakça/References

- AT, Ancient Texts. "The Corpus Hermetica or The Writings Attributed to Hermes Trismegistus". Erişim 12 Temmuz 2023. <https://www.ancienttexts.org/library/egyptian/hermetica/index.html>.
- Altunay, Erhan. *Mezopotamya ve Mısır Paganizmi*. İstanbul: Destek Yayınları, 2019.
- Avcu, Ali. *Karmatîler'in Doğuşu ve Gelişim Süreci*. Ankara: Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2009. https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/TezGoster?key=CwVIqqBuz1VkysVpueogATEhR-hAi4nC7126_NszSmDxEE4h2G_HGJl2c27Zyogw.
- Broek, Roelof van den. "Wasn't Hermes a Prophet of Christianity Who Lived Long Before Christ?" *Hermes Explains: Thirty Questions about Western Esotericism*. ed. Marco Pasi vd. 54-60. Amsterdam: Amsterdam University Press, 2019.
- COCN, Coptic Orthodox Church Network. "The Coptic Language". Erişim 28 Kasım 2023. https://www.copticchurch.net/coptic_language.
- Doru, Nesim. *Doğudan Batı'ya Köprü Süryaniler: Felsefe ve Çeviri Geleneği*. Ankara: Mattek Yayınları, 2007.
- Drummond, James. *Philo Judaeus the Jewish-Alexandrian Philosophy in Its Development and Completion*. 1. cilt. London: Williams And Norgate Company, 1888.
- Ebeling, Florian. *Hermes Trismegistos'un Gizemi*. çev. Mehmet Ali Erbak. İstanbul: Omega Yayınları, 2009.
- Eliade, Mircea. *Dinsel İnançlar ve Düşünceler Tarihi 2 Gotama Budha'dan Hıristiyanlığın Doğuşuna*. çev. Ali Berktaş. İstanbul: Kabalıcı Yayınevi, 2003.
- Eliade, Mircea. *Dinsel İnançlar ve Düşünceler Tarihi 3 Muhammed'den Reform Çağına*. çev. Ali Berktaş. İstanbul: Kabalıcı Yayınevi, 3. Basım, 2003.
- Ferguson, Everett. *Backgrounds of Early Christianity*. Michigan: William B. Eerdmans Publishing Company, 1993.
- Fogarty, Margaret Elizabeth. *Egyptian Christianity: An Historical Examination of the Belief Systems Prevalent in Alexandria C.100 B.c.e. - 400 C.e. and Their Role in the Shaping of Early Christianity*. Stellenbosch: University of Stellenbosch, 2004.
- Forster, Edward Morgan. *Alexandria: A History and a Guide*. North Carolina: University of North Carolina, 2018.
- Fraser, Peter M. *Ptolemaic Alexandria*. Oxford: Clarendon Press, 2001.
- Gür, Ali. "İslamofobi'nin Teo-Politik Kökenleri ve Güncel Yansımaları". *İlahiyat Akademi* 18 (26 Aralık 2023), 1-30.
- Gündüz, Şinasi. *Din ve İnanç Sözlüğü*. Ankara: Vadi Yayınları, 1998.

-
- Hanrahan, Matthew. "Paganism and Christianity at Alexandria". *University Review* 2/9 (Bahar 1962), 38-66.
- Kahil, Lilly. "Cults in Hellenistic Alexandria". *Alexandria and Alexandrianism*. California: Getty Publications, 1996.
- MacLeod, Roy. *İskenderiye Kütüphanesi: Antik Dünya'nın Öğrenim Merkezi*. çev. Elif Büke. Ankara: Dost Kitabevi, 2006.
- Macrae, G. W. "Hermetic Literature". *New Catholic Encyclopedia* (2. ed). Washington: Thomson Gale, 2003.
- Makrîzî, Takiyyüddîn Ebi'l-Abbâs Ahmed b. Ali. *Kitâbü'l-mevâiz ve'l-i'tibâr bi-zikri'l-hutati ve'l-âsâr*. Bağdat: Mektebetü'l-Musennâ, ts.
- Malaty, Fr. Tadros Y. *The School of Alexandria Book One Before Origen*. Jersey City: St. Mark's Coptic Orthodox Church, 1994.
- Masri, Iris Habib. *The Story of the Copts: The True Story of Christianity in Egypt*. California: St. Anthony Coptic Orthodox Monastery, 1978.
- Matter, M. *Histoire De L'école D'alexandrie Comparée Aux Principales Écoles Contemporaines*. Paris: Libraire De L'universite De France, 2. Edition, 1840.
- O'Leary, De Lacy. *How Greek Science Passed to the Arabs*. London: Assyrian International News Agency, 1949.
- Onians, John. "From the Double Crown to the Double Pediment". *Alexandria and Alexandrianism*, 127-141. California: Getty Publications, 1996.
- Robinson, James M. (ed.). *The Nag Hammadi Library in English*. New York: Harper San Francisco, 1990.
- Rudolph, Kurt. *Gnosis: The Nature and History of Gnosticism*. çev. Robert McLachlan Wilson. San Francisco: Harper San Francisco, 1987.
- Thomas, Carol G. *Alexander the Great in His World*. Malden, Mass: Blackwell Publishing, 2007
- Trismegistus, Hermes. *Corpus Hermeticum-Hermetik Öğreti*. çev. Hürrem Gür Türer. İstanbul: Mavi Kalem Yayınevi, 2018.
- Turner, William. *History of Philosophy*. Boston: The Athenarum Press-Ginn Company, 1903.
- Vorlander, Karl. *Felsefe Tarihi*. çev. Mehmet İzzet. İstanbul: İz Yayıncılık, 2017.
- Weigall, Arthur E. P. Brome. *Pavlos Hristiyanlığına Dair Bilimsel bir Eleştiri: Hristiyanlığımızdaki Putperestlik*. İstanbul: Ozan Yayıncılık, 2002.